

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

KONA, Gamze Güngörmü , Panorama hakemli e-dergi, <http://www.stradigma.com.tr/>, Aralık 2004.

TÜRK YE - AZERBAYCAN İL İŞKİLERİ : BÜYÜK UMUTLAR – TALEP HİS Z GEL İŞMELER VE YAPILMASI GEREKENLER

Dr. Gamze Güngörmü KONA

G R

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Güney Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması bu devleti olumlu yönde olduğu kadar olumsuz yönde de etkilemiştir. Bağımsız devlet, bağımsız toprak ve bağımsız parlamentosuna kavuşan Azerbaycan; bölgesel ve bazı Batılı aktörlerin güç mücadelesine maruz kalma, serbest piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarını geliştirememesi, Rusya Federasyonu'nun etkinlik kurma isteğiyle karşılaşma, demokrasi kültürünü yeterince olgunlaştıramama, sahip olduğu petrolü istediği şekilde yönlendirememesi türünden bir dizi sorunla yüzleşme durumunda kalmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti bu sürecin hemen başında karşılaştığı bu türden zorlukları aşabilmek için dil, din, köken ve tarih gibi bir dizi ortak unsurları paylaşmıştır Türkiye'ye yönelmiştir. Ancak, özellikle 1993 sonrasında gelişme gösteren ilişkiler yine de istenen düzeye ulaşılamamıştır ve bu süreçte istenmeyen bazı duraksamalarla karşılaşmıştır. Bu duraksamaların asıl nedeni; Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilişkilerin geçmişiyle paylaşılan ortak kültürel unsurlar arka plana itilerek, siyasi temellere dayandırılması idi. Azerbaycan ile bugüne dek imzalanan 100'ün üzerindeki anlaşmanın büyük bir kısmını ekonomik nitelikteki anlaşmalar olmaktadır. Bu süreçte göz ardı edilen; iki dost ve kardeş ülke arasındaki kültürel benzerlik ve ortaklıkların günümüzün jeopolitik unsurları ile birleştirilerek bu iki ülkenin jeopolitik birer güç dönüşmesini sağlaması için çaba sarf edilmesi gerektiği gerçeği olmuştur. Bu çalışmada, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerde yaşanan sorunları giderebilmek ve siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri istenen düzeylere ulaştırabilmek için geliştirilmesi gereken stratejileri tartışmak amacıyla kaleme alınmıştır.

**Azerbaycan Coğrafyası ve Türkiye'nin Yakın Coğrafyadaki Güvenlik Algılaması
Bağlamındaki Önemi**

Azerbaycan kendi başına bir jeopolitik önem arz etmekten ziyade Kafkasya bölgesinin jeopolitik önemini oluşturan bir unsur olarak önem taşımaktadır. Kafkaslar; Rusya-Orta Doğu, Rusya-Akdeniz ve Rusya-Afrika arasında tek geçit konumundadır. Ayrıca Kafkasya, Anadolu ve Orta Asya arasında bir geçit yolu özelliği taşımakta ve bu iki coğrafyanın kesişme yolu üzerinde bulunmaktadır. Kafkasya bu jeopolitik değerini sahip olduğu petrol ve diğer yer altı kaynakları ile pekiştirmektedir. Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan ise Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku için önemli bir savunma hattı oluşturuyor, Anadolu ve Orta Doğu'ya çıkış yolu üzerinde bulunması ile jeopolitik değer kazanıyordu. Ayrıca, Hazar Denizi, Kara Deniz ve Kafkas Dağları ile Doğu Avrupa için güney kanatta önemli bir güvence oluşturuyordu. Ermenistan ile birlikte güneye karşı tampon oluşturuyor ve gerektiğinde bir çıkış noktası olma özelliği taşıyordu. SSCB'nin dağılmasından sonra ise Azerbaycan Rusya Federasyonu'nun kontrolünde olduğu takdirde Kafkaslar yönünde bir tampon bölge olarak kullanılabilir coğrafya konuma sahip durumdadır. Bu nedenlerle Rusya Federasyonu iki kutuplu dönemde kendisine bağlı olan ve yeni dönemde pek çok konuda

bölgede yer alan diğer ülkelere bağımlı duruma gelen Azerbaycan ile ilişkilerini koparmamaya ve kendisine bağlı tutmaya çalışmaktadır. Mevcut düzende Azerbaycan; Rusya Federasyonu, İran, Gürcistan ve Ermenistan ile komşudur. Azerbaycan'ın Rusya Federasyonu hududundaki komşularının çoğu ise Türk kökenli ve Müslamandırlar. Bu nedenle Rusya Federasyonu'nda demokratikleme çabalarının artması Azerbaycan için güvenli bir ortam yaratacaktır. Komşuları arasında yer alan Ermeniler ile yonun ikili sorunları, Rusya Federasyonu'nun kontrol çabaları, İran'ın siyasi propagandası, Gürcistan'ın geleceğinin belirsizliği Azerbaycan'ı sıkıntıya sokmaktadır.

Azerbaycan'ın Türkiye için arz ettiği ekonomik önem ise Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ile Orta Asya bölgesi arasında bir bağlantıolu turmasından kaynaklanmaktadır. SSCB döneminde Anadolu'nun Orta Asya'ya bağlanması bir önem teşkil etmez iken SSCB dağıldıktan sonra Orta Asya bölgesinde bağımsızlığını kazanan devletlerde yonun bir Türk varlığının ortaya çıkması Kafkasya'yı Türkiye için son derece önemli bir coğrafya durumuna getirmiştir. Azerbaycan'ın çok partili demokratik sisteme geçmesi ve serbest pazar ekonomisine dönüşümü Türkiye-Azerbaycan, Türkiye-Orta Asya ve Azerbaycan-Orta Asya ilişkilerinin gelişmesini sağlayarak bu bölgelerde ortak bir kültür çevresinin oluşturulmasına önemli bir katkıda bulunacaktır.

Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki İlişkilerin Geliştirilmesi için Yapılması Gerekenler

Hem Türk ve Azeri halkları hem de Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri arasında işbirliğinin geliştirilmesini gerektiren ve bu işbirliğinin gelişmesini kolaylaştıracak siyasal, ekonomik ve kültürel pek çok unsur bulunmaktadır. Ancak, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından günümüze dek iki ülke arasındaki ilişkiler olması gerekenden ve beklenen seviyeden oldukça aşağıda kalmıştır. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin gelişmesini sağlayabilecek bazı öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler resmi düzeyde ele alınıp incelendikten sonra uygulama aşamasına geçildiğinde, ilişkilerin arzulanan düzeye yükselmesine olan inancımız tamdır. Bu öneriler aşağıda sıralanabilir.

a. Güney Kafkasya bölgesinde istikrarı tesis etmek

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini Azerbaycan'ın bulunduğu coğrafyada yer alan diğer devletleri göz ardı ederek değerlendirilmeye çalışılmamalı olacaktır. Güney Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan'ın sorunlarının bulunduğu Ermenistan devletlerine rağmen Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi mümkün değildir. Bu nedenle, öncelikle Azerbaycan ve Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi, Ermenistan'ın Azeri topraklarını geri alması ve Gürcistan-Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin arabuluculuk girişimleri kaçınılmazdır. Güney Kafkasya'da sağlanacak istikrar hem bölge devletleri arasında işbirliğinin doğmasına neden olacak hem de bu barın ortamını Azerbaycan'ın bölgedeki diğer devletlerle ilişkilerini daha rahat ve çekinmeden geliştirmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu türden bir güç birliği Rusya'nın Güney Kafkasya'da tekrar güçlenmesini engelleyecek gibi Türkiye'nin güvenliğine yönelik olası Rus yayılmacılığı karşısında Güney Kafkasya Türkiye için bir tampon bölge oluşturabilecektir.

b. Demokrasi ve liberal ekonominin kurum ve kurallarını yapılandırmak

Azerbaycan'ın çok partili demokratik yapıya geçmesi ülke içindeki sosyal kutuplaşmanın büyük ölçüde giderilmesini ve Azerbaycan üzerinde emelleri olan bazı bölgesel ve uluslararası devletlerin bu arzularını dizginlemelerini sağlayacaktır. Ayrıca, Pazar

ekonomisinin kurum ve kurallarının tam anlamıyla yapılandırılması ise Azerbaycan ile ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek isteyen bölgesel ve Batılı devletlerin tereddüt etmeden bu tür bir ilişkiyi geliştirmek isteklerini güçlendirecektir. Azerbaycan ekonomisi özellikle petrol ve petrol ürünlerinin ihracından elde edilen gelir ve bu gelirin bu devletin ticari açıklarını kapatması üzerine yoğunlaşmıştır. Oysa, bir zaman diliminde dünyanın başka bir bölgesinde ortaya çıkarılacak petrol rezervleri neticesinde Batılı devletlerin Azerbaycan'la ilişkilerini petrolün bulunduğu başka bir bölge devletine yönlendirmeleri neticesinde Azerbaycan, ekonomisindeki tek rekabet unsurunu da kaybedecek ve ülke ekonomik krize girecektir. Tüm bu nedenlerle, Azerbaycan'ın çok partili demokratik yapıya geçebilmesini, demokratik sistemin ve Pazar ekonomisinin kurum ve kurallarını tam anlamıyla yapılandırabilmesini sağlamak amacıyla dost ve kardeş ülke Türkiye'nin özellikle maddi desteği kaçınılmazdır. Demokratik ve Pazar ekonomisine sahip bir Azerbaycan direkt olarak Türkiye'nin bu devletle çok yönlü ilişkiyi geliştirmesini kolaylaştıracaktır.

c. İlişkilerde yakın çalışmaları ve ortak kültürün önemini vurgulamak

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesinde her iki devlet tarafından ön plana çıkarılması gereken unsur; siyasal ve ekonomik menfaatler değil, tarihi, kültürel ortaklıklar ve iki ülke arasında mevcut çalışmaları yakınlaşma yaratacak olası avantajlar olmalıdır. Bu jeokültürel unsurlar her iki ülke tarafından ön plana çıkarılıp, geliştirilip, zenginleştirilmelidir. Bu jeokültürel temele dayanan ikili ilişkiler, Türkiye ve Azerbaycan ile aynı kültürel ortaklık ve çalışmaları yakınlık gibi özelliklere sahip diğer ülkelere de uygulanabilir. Bu nedenle Azerbaycan-Türkiye ilişkileri geliştirilmeli böylece Türkiye'den başlayan ve Kafkasya-Orta Asya çalışmaları uzanan bir jeokültürel havza yaratılmalıdır.

d. Ermeni işgalinin sona erdirilmesi

Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan devletleri arasında giderilemezse ya da bu süreçte Türkiye-Ermenistan diyaloguna başlamazsa uluslararası platform ve Batılı devletlerden bu sorunun halline ilişkin beklentiler bir süre askıya alınmalı ve iki devlet arasında geliştirilen bu sorunun çözümü için Türkiye-Azerbaycan-Kırgızistan-Türkmenistan-Özbekistan ve Kazakistan arasında bir işbirliği ve dostluk platformu oluşturulmalıdır. Bu platformun oluşturulması için Türkiye'nin öncülüğü kaçınılmazdır.

e. Çok yönlü faaliyet programlarının oluşturulması

Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve geliştirilen ilişkilerden verimli netice alınması amacıyla hem Türkiye hem de Azerbaycan nezdinde kısa ve orta vadeli faaliyet programları hazırlanmalıdır. Programların; iki ülkenin karşılıklı beklentileri ve bugüne dek ilişkilerde durgunluk yaratan faktörler dikkate alınarak, Türkiye ve Azerbaycan'ı iyi bilen akademisyen, iş adamları ve Sivil Toplum Kuruluşları'ndan seçilecek kişilerce hazırlanması programların verimliliğini artıracaktır.

f. Uluslararası platformlarda Türkiye'ye Azeri desteği

Azerbaycan devletinin Türkiye ile birlikte hareket ettiği ve Türkiye'yi desteklediği ölçüde kendi bölgesinde güç mücadelesi ve ekonomik sorunlar karşısında güçleneceği kesindir. Bu nedenle, ülke üzerinde siyasal ve ekonomik nüfuz alanını çeşitli araçları kullanarak genişletmeyi planlayan Rusya Federasyonu ve Batıya karşı Azerbaycan Türkiye'ye 'en çok kayırlan ülke' önceliğini tereddütsüz vermelidir. Bu süreçte Türk Petrolleri Anonim

Ortaklı 1'nın Azerbaycan ile mevcut petrol anlaşmalarının sayısı artırılmalı, Azerbaycan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının in a a masında hiçbir bölgesel ya da Batılı devletin etkisinde kalmamalı, Türkiye'ye yönelik Ermenilerin toprak talebi ve soykırım iddialarını etkisizle tirmek için uluslararası platformlarda Türkiye'yi desteklemelidir. Türkiye'nin kendi bölgesinde siyasi ve ekonomik a ırlı ının artmasını sa layacak olan Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden dünya pazarlarına aktarılması projesi Türkiye'nin enerji ihtiyacını garantili biçimde kar ılamasını sa layacak, Azerbaycan'ı ise Rusya'dan geçen, kullanılamaz durumdaki boru hatlarından ve Rus kontrolünden kurtaracaktır.

g. Türkiye-Azerbaycan arasında demiryolu ba lantısının sa lanması

Ba ımsızlı ın ilanından hemen sonra Batıya yönelen Azerbaycan'ın açık denizlere çıkı ı bulunmadı ı gibi karayolu ba lantısı ile ilgili sıkıntıları da mevcuttur. Azerbaycan'ın Türkiye ile direkt karayolu ba lantısının olmaması ise iki ülke arasındaki ili kilerin istenen düzeye çıkmasını engelleyen önemli bir negatif faktör durumundadır. Mevcut durumda iki ülke arasındaki karayolu eksi ini giderebilecek tek alternatif olarak demiryolu ba lantısının kurulması ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, uzun yıllardır planlamadan öteye geçemeyen Kars-Tiflis-Bakü demiryolu in aatının ivedilikle ba latılması gerekmektedir. Bu türden bir direkt demiryolu ba lantısı siyasal ve ekonomik açılardan her iki ülke için de avantajlar sa layacaktır.

h. ABD'nin Azerbaycan üzerindeki olası kontrolünü engellemek

11 Eylül 2002 tarihinde maruz kaldı ı terör olaylarının hemen akabinde düzenledi i Afganistan ve Irak operasyonları yeni ABD politikasının ilk ip uçlarını vermi ti. Terörle mücadele kapsamında Orta Do u'yu yeniden ekillendirmeye ve dünyada aksayan düzeni yeniden tesis etmeye ba layan ABD, Azerbaycan'da üs kurmu tur. Petrol üretim ve ihracat potansiyeline sahip olmanın stratejik bir önem arz etti inin bilincinde olan ABD yetkilileri herhangi bir bölgede var olan bu stratejik unsura sahip olabilmek için Irak'ta uyguladı ı türden politikalar geli tirmektedir. Hazar bölgesinde ciddi petrol rezervlerine sahip bir ülke konumunda olan Azerbaycan'ın sadece ABD de il hiç bir ülkeye sahip oldu u bu yegane lüksünü teslim etmemesi gerekmektedir. Gelecek dönemlerde Azerbaycan devletinin siyasal ve ekonomik sorunlarını çözme a masında ve uluslararası piyasalarda rekabet gücüne sahip bir ülke olma durumunda bu devletin en önemli aracı, sahip oldu u petrol rezervleri ve petrolü ihracı olacaktır.

iki ülke arasındaki ili kileri tek yönlü (Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi) olmaktan kurtarabilmek ve çok boyutlu özelli e sahip kılabilme amacıyla izlenmesi gereken stratejileri aktarmaya çalı tık. Bu stratejiler özveriyle uygulandı ında iki ülke arasındaki ili kiler hak etti i düzeye ula acaktır.

SONUÇ

Ba ımsızlık ilanını izleyen dönemde Azerbaycan bazı siyasal, sosyal ve iktisadi sorunlarla yüzle mi tir. Yeterli bilgi birikimi, tecrübe ve mali güce sahip olmayan Azerbaycan devleti kom usu Türkiye'ye yönelmi tir. Ancak, petrol rezervlerinin tespiti, çıkarılması ve aktarılmasını sa layacak güce sahip olmayan Azerbaycan, bu üç alanda Batılı devletlerin deste ini alabilmek için uluslararası petrol anlaşmaları yapmayı tercih etmi tir. Azerbaycan ekonomisine büyük katkı sa layan bu giri im ne yazık ki Türkiye ile ili kilerin yo unlaşmasını engelleme tir. Ermenistan devletinin Azerbaycan topraklarını hukuksuz

Bu yayın <http://gamzegungormuskona.blogspot.com> 'dan yazarın izni ile alınmıştır.

İçerisinde, Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan üzerinde bitmeyen kontrol arzusu, bölgesinde gelişen istikrarsızlık, bölgede ulusal ve uluslararası güç mücadelesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin olgunlaşmasını engelleyen diğer faktörler olarak belirlenmiştir. Ancak, Azerbaycan tüm bu olumsuz faktörlerin etkisini azaltabilmek ya da bu faktörleri tamamen ortadan kaldırmak için kendisi üzerinde emelleri olmayan, çıkar amaçlı değil, ortak tarihsel ve kültürel unsurlar zemininde ilişkileri geliştirmekten yana olan Türkiye ile ilişkilerini derinleştirme yolunu tercih etmelidir. Orta Asya ile bağlantı kurma bağlamında stratejik bir koridor oluşturulan, tarihi ve kültürel ortaklıklar nedeniyle bir moral kaynağı olan, doğu-batı enerji koridorunda kilit ülke olmasını sağlayacak olan, Rusya'nın olası girişimleri karşısında adeta bir güvenlik duvarı oluşturacak özellikte bir coğrafi konumda yer alan Azerbaycan, Türkiye için vazgeçilmezliğini sürdürmektedir.

Çok sayıda ortak nokta ve karşılıklı yardıma duyulan ihtiyaç göz önüne alındığında her iki ülke de çok yönlü ilişkilerin geliştirilmesi için azami gayret göstermek zorundadır. İlişkilerin geliştirilmesi kendi bölgesinde Azerbaycan'a ve kendi coğrafyasında Türkiye'ye siyasal, ekonomik ve kültürel sayısız fırsat sunacaktır.